

Ніколаєнко Тетяна Богданівна,
доктор юридичних наук, доцент, професор
Національної академії Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький, Україна
ORCID ID 0000-0002-4587-2561

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У РАЗІ ЗМІНИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ В ДЕРЖАВІ

У статті проводиться аналіз наукових підходів щодо реалізації інституту звільнення від кримінальної відповідальності за підставою – зміною обстановки крізь призму зміни правового режиму в державі.

Сформульовано авторські пропозиції щодо застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки, завдяки зазначеному специфічному правовому режиму та його впливу на інститут звільнення від кримінальної відповідальності,

На підставі проведеного аналізу сформульована доцільність уточнення сутності “зміни обстановки” як об'єктивної дійсності реалізації інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, зміна обстановки, правовий режим в державі, особливий період.

Питання запобігання та протидії злочинності в умовах розвитку та подальшого утвердження принципів демократичності та цивілізованості є доволі актуальними на сьогодні. Як показав рейтинг країн, які є найбезпечнішими для життя “Global Peace Index”, Україна посідала лише 152 сходинку із 163-х можливих, це в той час, коли у 2014 році ми займали 144 позицію, а у 2009–118 [1]. Водночас несправедливо стверджувати, що питаннями запобігання та протидії злочинності в Україні держава не переймається. Як показав проведений аналіз судової статистики звітності очільників правоохоронних органів, за останні п'ять років рівень злочинності у державі знизився. Зокрема спостерігається позитивна тенденція до зменшення загальної кількості вчинюваних злочинів (-15 %), скорочується число тяжких та особливо тяжких злочинів (13–17 %) [2; 3; 4]; набуває поширення гуманізація законодавства, активно запроваджуються альтернативні кримінальній відповідальності та покаранню інститути, реалізуються правові аспекти застосування інституту звільнення від відповідальності тощо. Проте в умовах криміналізації окремих сфер суспільного життя, зростання рівня злочинності, зокрема військової, яка пов'язана зі зміною правового режиму в державі, постають питання, з одного боку, посилення кримінальної відповідальності щодо явищ, які загрожують безпеці держави, реалізації більш суворих заходів вплив та, з іншого, – можливості чи

навіть доцільності застосування альтернативних покаранню заходів впливу. Адже не завжди посилення відповідальності здатне ефективно вплинути на результат злочинності. Як слушно свого часу зазначив Чезаре Беккарія, покарання полягає насамперед у запобіганні новим діянням злочинця, утриманні інших від подібних дій, де застосування покарання має бути адекватне вчиненому діянню, яке б найбільш сильно та тривало впливали на душі людей [5, § XII с. 106; 6, с. 204.]. Тому обмежуватися лише посиленням каральних заходів є сумнівним. Вихідною позицією має постати співвідношення та тісний взаємозв'язок невідворотності відповідальності, доцільності застосування покарання та можливості реалізації інших заходів впливу на особу як базис ефективного функціонування зазначених інститутів та шлях до успіху щодо боротьби зі злочинністю.

Окреслена проблематика в сучасній юридичній науці не є новітньою. Її аспекти перебували в колі досліджень вітчизняних та зарубіжних правників, таких як: Х.Д. Алікперов, П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Г.Б. Віттенберг, Л.В. Головка, Ю.В. Гродецький, О.О. Дудоров, В.С. Єгоров, В.О. Єлеонський, А.В. Єндольцева, О.О. Житний, С.Г. Келіна, О.В. Ковітіді, В.П. Малков, В.Т. Мальяренко, А.А. Музика, Р.О. Сабитов, В.В. Скибицький, В.П. Тихий, П.В. Хряпінський, С.С. Яценко та інші. Водночас питання, пов'язані із реалізацією інституту звільнення від кримінальної відповідальності з урахуванням змін правового режиму в державі, який з 2014 року діє у Україні, у літературі недостатньо представлені.

Тому, враховуючи це, **метою** нашого дослідження є висвітлення особливостей застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності за підставою – зміною обстановки у виді правового режиму в державі.

Кримінально-правова доктрина для забезпечення більш ефективних форм боротьби зі злочинністю постійно прагне тримати баланс між невідворотністю відповідальності, справедливістю покарання та гуманністю його застосування. У разі зміни суспільної небезпеки та виникнення об'єктивної зумовленості юридичного урегулювання певних правових відносин, останні отримують або визначення їх як суспільно небезпечних з відповідною криміналізацією у законодавстві, або декриміналізуються як такі, що втратили суспільну небезпеку. Розширюючи або зменшуючи таким чином сферу суспільно небезпечних діянь, законодавець врегульовує визначеність суспільної небезпеки діянь, що є кримінально караними та становлять загрозу для інтересів держави, громадськості, людини в певних суспільних відносинах. Так, наприклад, коли з початку військового протистояння на сході держави рівень військової злочинності вразив своєю шаленою динамікою (з показниками зростання у двадцять разів [6, с. 6]), було прийнято рішення щодо посилення кримінальної відповідальності за вчинення окремих військових злочинів та надання командирам додаткових прав та покладення певних обов'язків в умовах особливого періоду [7; 8; 9]. Така зумовленість полягала в забезпеченні військового правопорядку та негайного реагування на порушення військової дисципліни, які виникли в нових умовах. Адже за особливого періоду такі порушення постали не лише негативним проявом послаблення здатності військових формувань протистояти ймовірному противнику, а й прямою загрозою національній безпеці.

Водночас така ситуація ускладнила правову можливість застосування звільнення від кримінальної відповідальності. З унормуванням особливого періоду окремі положення військових злочинів отримали більш високий ступінь їх суспільної небезпеки, що унеможливило застосування певних видів звільнення від кримінальної відповідальності. До того ж вплив зміни правового режиму в державі на визначення суспільної небезпеки діяння визначений доволі однозначно: вчинені в умовах воєнного стану, особливого періоду, в бойовій обстановці злочини визначаються як такі, що вчинені за кваліфікуючою ознакою (характерною для військових злочинів) чи як такі, що вчинені з використанням умов воєнного стану як обтяжуючої обставини (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України). У разі припинення такого стану виникають підстави щодо визнання втрати чи зниження суспільної небезпеки вчиненого діяння у зв'язку із зміною обстановки та можливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. Таким чином, можна зазначити, що зміна правового режиму в державі в переважній більшості обмежує реалізацію інституту звільнення від кримінальної відповідальності, водночас у разі його припинення створює правові можливості щодо застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки.

Питання зміни обстановки як правової можливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності доволі часто перебуває в колі наукових дискусій. Зміна обстановки є причиною переоцінки діяння чи переоцінки особи, яка його вчинила, де обстановка є сукупністю взаємодіючих об'єктивно-конкретних умов та обставин, в яких вчиняється злочин, при цьому наслідком зміни обстановки є нова оцінка, яку можна дати як діянню так і особі [10, с. 152]. Ю.В. Луценко притримується позиції, що зміна обстановки – це зміна зовнішніх відносно особи обставин, які не залежать від її волі, тобто така зміна, що є об'єктивною зміною обстановки [11, с. 129]. В.С. Єгоров наголошує, що зміна обстановки – це припинення суспільної небезпеки діяння, при якому шкідливі наслідки (“вредоносные последствия”), завдані злочинним посяганням, або зникають, або втрачають своє значення. Хоча в момент вчинення діяння воно було суспільно небезпечним та містило всі ознаки злочину, але після його завершення ситуація може змінитися і суспільна небезпека втратиться. Відповідно підстави для застосування до особи звільнення від кримінальної відповідальності залишаються [12, с. 203]. До цієї ситуації доволі критично ставиться Х.Д. Алікперов. За переконанням вченого, якщо діяння не є злочином, то особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності. Адже відсутність правових підстав притягнення до кримінальної відповідальності виключає правову можливість та доцільність звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки, де особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності за відсутності в діяннях особи складу злочину [13, с. 57]. Підтримання такої позиції спостерігається зокрема у В. Бож'єва. Проте останній акцентує свою увагу, що втрата суспільної небезпеки діяння не є підставою застосування до особи звільнення від кримінальної відповідальності. Адже відсутність суспільної небезпеки є підставою для припинення справи за відсутності складу злочину [14, с. 22]. І саме така позиція заслуговує, з точки зору реалізації підстав звільнення від кримінальної відповідальності, на

© Nikolaienko Tetiana, 2020

підтримку. Підставою будь-якого виду звільнення є вчинення діяння, яке є злочином. Відсутність суспільної небезпеки як обов'язкового елементу складу злочину є підставою для невизнання діяння злочином, а відповідно, й правової можливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності.

Таким чином, представлені твердження щодо підстави застосування звільнення від кримінальної відповідальності як зміна обстановки, з точки зору наявного категоріального апарату, є недосконалим. Як переконує М.І. Панов, така ситуація впливає на сутність явищ об'єктивної дійсності. Адже чим досконаліші понятійні апарати, детальніше розроблені категорії, поняття, глибше з'ясований їх зв'язок і співвідношення з системою елементів понятійних апаратів інших наук, тим досконалішим є науковий "інструментарій" і тим більш повно і точно відображає вона сутність явищ об'єктивної дійсності, що дозволяє більш успішно опанувати цими явищами і позитивно впливати на них [15, с.160]. Тому з урахуванням цього, звернемо особливу увагу, по-перше, на унормування обстановки як підстави застосування звільнення від кримінальної відповідальності; по-друге, яким чином впливає вчинене суспільно небезпечне діяння з використанням зазначеної обстановки чи як обстановки, що посилює кримінальну відповідальність на звільнення від кримінальної відповідальності; по-третє, на особу винного, що вчиняє зазначені діяння, з точки зору доцільності застосування до неї звільнення від кримінальної відповідальності при зміні такої обстановки, та запропонуємо інструментарій щодо підвищення ефективності реалізації звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки.

Ураховуючи позиції Х.Д. Алікперова, В. Бож'єва, В.С. Єгорова, С.Г. Келіної, О.Ф. Ковітіді, Ю.В. Луценка та ін. щодо зміни обстановки як правової можливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності узагальнюючою чи навіть базовою видається позиція Ю.В. Бауліна. Саме Ю.В. Баулін обстановку як підставу застосування звільнення від кримінальної відповідальності запропонував розглядати у двох розуміннях: в першому – як розуміння обстановки як об'єктивних умов, що характеризують соціальні, економічні, політичні, духовні, міжнаціональні, воєнні, міжнародні, природні, організаційні, виробничі та інші процеси в масштабах країни, регіону, області, міста, підприємства, установи, організації, побуту чи сім'ї і визначається у так званому широкому значенні; та другому – як обстановку, що полягає в умовах життя та діяльності особи, в яких вона перебувала під час вчинення злочину і які значною мірою впливали на її суспільну небезпечність [16, с. 149–150]. Водночас представлена позиція може мати місце, але за певних умов.

Вчинення злочину, яке зумовлене порушенням або невиконанням вимог правового режиму, як наприклад невиконання службовою особою вимоги про використання потужностей чи трудових ресурсів підприємства, установи чи організації для потреб оборони, можна кваліфікувати як службова недбалість. Після завершення особливого періоду такі дії визнати як суспільно небезпечні сумнівно. По-перше, за умов дії мирного часу особа не могла вчинити такі дії, а відповідно, визначатися суспільно небезпечними не можуть. По-друге, припинення дії особливого періоду не можна однозначно вважати як таке, що впливає на зменшення ступеня суспільної небезпеки самої особи, адже особа, усвідомлюючи обстановку

© Nikolaienko Tetiana, 2020

(зокрема, в якій перебуває держава, регіон, місцевість) допускає вчинення злочину, який зумовлений саме такою обстановкою і своїми діями лише посилює її рівень небезпеки. По-третє, зміна правового режиму зовсім не означає, що особа змінилася і втратила свою суспільну небезпеку. Вчинення нею злочину пов'язане виключно з її службовою діяльністю. Зміни, зокрема в державі, як слушно наголошує Ю.В. Баулін, є і мають бути масштабними як такі, що змінюють обстановку. При цьому слід розглядати і діяння, яке перестало бути суспільно небезпечним. Адже за формальними ознаками воно є злочинним, а по суті не є суспільно небезпечним [16, с. 152]. Аналогічну позицію свого часу займав і Ю.М. Грошевий. Зміна обстановки полягає у тих фактах об'єктивної дійсності, що мали місце після вчинення злочину, який втратив свою суспільну небезпечність, а особа (обвинувачена чи підозрювана) перестала бути суспільно небезпечною [17, с. 78]. Вона має бути настільки суттєвою, щоб вплинути на свідомість особи, яка в нових умовах не сприймає суспільно небезпечним діяння, яке за інших обставин становило значну суспільну небезпеку. Особа, як і обставини навколо неї, мають зазнати таких змін, що унеможливають учинення нею нового злочину” [18, с. 125].

Водночас є дещо інші позиції з цього приводу. Так, Ю.А. Пономаренко, М.І. Карпенко, О.О. Дудоров стверджують, що “суспільна небезпечність таких діянь зумовлена лише тим, що вони вчиняються під час воєнного стану; до чи після запровадження воєнного стану аналогічні діяння в принципі не могли б бути вчинені і, тим паче, не визнавалися б суспільно небезпечними. Саме тому після скасування воєнного стану такі злочини можуть втратити свою суспільну небезпечність. І в таких випадках не виключається звільнення осіб, що їх учинили, від кримінальної відповідальності” [19, с. 189; 20, с. 305]. Натомість діяння, наявність суспільної небезпечності в яких не зумовлена введенням воєнного стану, після його скасування не можуть втратити суспільної небезпечності. Вони є злочинами навіть і при вчиненні їх у мирний час. Тому припинення воєнного стану не свідчить про безумовне зниження суспільної небезпеки подібних діянь, і не можна вести мову про беззаперечну втрату суспільної небезпеки осіб, які їх учинили [20, с. 189].

Якщо дотримуватись зазначеної позиції, то військовослужбовці, військовозобов'язані чи резервісти, які учинили злочин(-и) в період дії особливого періоду (воєнного стану) не зможуть отримати правову можливість бути звільненими від кримінальної відповідальності, адже вчинені ними злочин(-и) проти встановленого порядку несення військової служби в умовах особливого періоду (воєнного стану) мають кваліфікацію як вчинення діянь за кваліфікуючих ознак. До того ж припинення особливого періоду не є підставою для застосування до особи звільнення її від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. Вчинене діяння після його завершення залишається злочином. Тому при зміні обстановки слід враховувати не лише зміну обстановки як такої, а й особу, яка при такій зміні перестала бути суспільно небезпечною. На підтвердження цього розглянемо таку ситуацію. Два військовослужбовці проходять військову службу. Один із них є військовослужбовцем, який проходить військову службу за контрактом, де за власним бажанням уклав контракт та бачить своє майбутнє у служінні українському народові. Інший – призваний на військову службу за мобілізацією на особливий

© Nikolaienko Tetiana, 2020

період, який проходить військову службу лише під страхом бути притягнутим до кримінальної відповідальності за ухилення від призову за мобілізацією. При вчиненні ними ідентичних протиправних діянь, як наприклад, самовільне залишення військової частини або місця служби, невиконання наказу, необережне пошкодження або знищення військового майна тощо ставлення до ступеня їх суспільної небезпеки є різним. Якщо особа вчиняє злочин, що зумовлений примусовістю виконання обов'язків, де за інших обставин він не вчинив би таке порушення, то при зміні особливого періоду можна розглядати можливість застосування до неї звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. Зовсім інша ситуація стосовно другого військовослужбовця. Вчинення ним злочину в умовах особливого періоду буде розглядатися виключно як вчинення злочину за обтяжуючих обставин. Адже особа розуміє значення своїх дій, де, свідомо обираючи захист своєї батьківщини, її незалежність та територіальну цілісність, ставить під пряму загрозу безпеку держави. Зміна обстановки за таких умов не може розглядатися як умова щодо зменшення ступеня суспільної небезпеки такої особи. Хоча на загальних підставах вона не позбавлена можливості бути звільненою від покарання.

Ураховуючи все, зазначене вище, сформулюємо такі **висновки**:

Зміна правового режиму в державі впливає на реалізацію інституту звільнення від кримінальної відповідальності: з введенням особливого періоду обмежується застосування переважної більшості підстав звільнення від кримінальної відповідальності, проте при його припиненні створюються правові можливості для застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки.

Запровадження особливого періоду, що вперше відбулося за часів незалежної України, надало можливість сформулювати пропозиції щодо застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки як зміни правового режиму в державі. По-перше, припинення особливого періоду не слід розглядати як беззаперечну підставу застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. По-друге, доцільно змінити обстановку розглядати в сукупності обставин зміни або втрати суспільної небезпеки самої обстановки, вчиненого діяння, особи винного та доцільності застосування зазначеного виду звільнення в конкретній ситуації. По-третє, є потреба в уточненні сутності “зміни обстановки” як об'єктивної дійсності реалізації інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тенденції і протидія злочинності. Аналіз загального стану злочинності в Україні за 2018 рік (у порівнянні зі статистичними даними за 2013–2017 роки). URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tendentsiyi-i-protydiya-zlochynnosti-analiz-zagalnogo-stanu-zlochynnosti-v-ukrayini-za-2018-rik-u-porivnyanni-zi-statystychnymy-danymy-za-2013-2017-roky/> (<https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tendentsiyi-i-protydiya-zlochynnosti-analiz-zagalnogo-stanu-zlochynnosti-v-ukrayini-za-2018-rik-u-porivnyanni-zi-statystychnymy-danymy-za-2013-2017-roky/>) (дата звернення: 25.12.2019).

2. У 2019 році рівень злочинності знизився на 11 відсотків порівняно із 2018 роком – перший заступник глави Національної поліції. URL: <http://police.dn.ua/news> (дата звернення: 25.12.2019).

3. Звіт про склад засуджених: Судова статистика. Форма № 7. 2014 р. / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ lkflghkjlh (дата звернення: 25.12.2019).

© Nikolaienko Tetiana, 2020

4. Звіт про склад засуджених: Судова статистика. Форма № 7. 2018 р. / Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018. (дата звернення: 25.12.2019).
5. *Беккариа Чезаре*. О преступлениях и наказаниях / сост. и ред. Ю.М. Юмашев. Москва: Стелс, 1995. 304 с.
6. *Ніколаєнко Т.Б.* Теоретико-правові засади призначення та виконання спеціальних покарань щодо військовослужбовців: монографія. 2-ге вид., доповн. Харків: Право, 2019. 520 с.
7. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини: Закон України від 12.02.2015 р. № 194-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-19#n5> (дата звернення: 25.12.2019).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період: Закон України від 05.02.2015 № 158-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-19#n64> (дата звернення: 25.12.2019).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб: Закон України від 16.03.2015 № 1958-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.12.2019).
10. *Ковитиді О.Ф.* Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України: навчальний посібник. Сімферополь: ВД “Квадранал”, 2005. 224 с.
11. *Луценко Ю.В.* Зміна обстановки як підстава звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти державної безпеки України. Наше право. 2014 № 7. С. 127–131.
12. *Егоров В.С.* Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности. Москва: Московский психолого-социальный институт. 2002. 279 с.
13. *Аликперов Х.Д.* Освобождение от уголовной ответственности. Москва: Московский психолого-социальный институт; ИПК РК Генеральной прокуратуры РФ; Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2001. 128 с.
14. *Божев В.* Прекращение дел на досудебных стадиях уголовного судопроизводства. Российская юстиция. 1996. № 5. С. 20–28.
15. *Панов М.І.* Про співвідношення і взаємозв'язок понятійних апаратів наук кримінального циклу. Проблеми законності. 2019. Вип. 146. С. 158–170.
16. *Баулін Ю.В.* Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. 296 с.
17. *Грошевой Ю.М.* Освобождение от уголовной ответственности в стадии судебного разбирательства: учебное пособие. Харьков: Харьковський юридический институт, 1979. 82 с.
18. *Хрятинський В.П.* Спирні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності. Вісник Академії адвокатури України. 2006. Вип. 6 С. 120–128.
19. *Пономаренко Ю.А.* Кримінально-правові наслідки запровадження в Україні воєнного стану. Проблеми законності. 2019. № 145. С. 179–191.
20. *Карпенко М.І.* Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: монографія / за ред. В.К. Матвійчука. Київ: ВПЗ “Національна академія управління”, 2018. 420 с.

REFERENCES

1. Tendentsii i protydia zlochynnosti. “Trends and counteraction to crime. Analysis of the general state of crime in Ukraine by 2018 (compared to statistics for 2013-2017 years)”. (2019). URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/tendentsiyi-i-protydiya-zlochynnosti-analiz-zagalnogo-stanu-zlochynnosti-v-ukrayini-za-2018-rik-u-porivnyanni-zi-statystychnymy-danymy-za-2013-2017-roky/> (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].
2. U 2019 rotsi riven zlochynnosti znyzysvia na 11 vidsoktiv porivniano iz 2018 rokom – pershyi zastupnyk hlavy Natsionalnoi politsii. “In 2019, crime rates are down 11 percent from 2018 – the first deputy head of the National Police”. (2019). URL: <http://police.dn.ua/news> (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].
3. Zvit pro sklad zasudzhennykh: Sudova statystyka. (2014). “Report on the composition of prisoners: Forensic statistics”. Form No. 7. (2014). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/lkflghkjlh (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].

© Nikolaienko Tetiana, 2020

4. Zvit pro sklad zasudzhenykh: Sudova statystyka. “Report on the composition of prisoners: Forensic statistics”. Form No. 7. (2018). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018. (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].

5. *Bekkariia Chezare* (1995). O prestupleniakh i nakazaniakh. “About crimes and punishments”. Moskva: Stels, 304 p. [in Russian]

6. *Nikolaienko T.B.* (2019) Teoretyko-pravovi zasady pryznachennia ta vykonannia spetsialnykh pokaran shchodo viiskovosluzhbovtziv. “Theoretical and legal principles of infliction and execution of special punishments to servicemen”. Kharkiv: Pravo, 2019. 520 p. [in Ukrainian].

7. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za okremi viiskovi zlochyny: Zakon Ukrainy vid 12.02.2015 № 194-VIII. “On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Increasing Responsibility for Certain War Crimes: the Law of Ukraine of 12.02.2015 No 194-VIII”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-19#n5> (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].

8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti viiskovosluzhbovtziv, nadannia komandyram dodatkovykh prav ta pokladennia oboviazkiv v osoblyvyi period: Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 № 158-VIII. “On amendments to certain legislative acts of Ukraine on strengthening the accountability of servicemen: the Law of Ukraine of 05.02.2015 No 158-VIII”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-19#n64> (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti viiskovosluzhbovtziv ta deiakykh inshykh osib: Zakon Ukrainy vid 16.03.2015 r № 1958-VIII. “On amendments to some legislative acts of Ukraine on increasing the accountability of servicemen and some other persons the Law of Ukraine of 16.03.2015 No 1958-VIII”. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (date of application: 25.12.2019) [in Ukrainian].

10. *Kovitidi O.F.* (2005). Zvinnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti za normamy Zahalnoi chastyny KK Ukrainy. “Exemption from criminal liability under the norms of the General part of the Criminal Code of Ukraine”. Simferopol: KK “Kvadrantal” 224 p. [in Ukrainian].

11. *Lutsenko Yu.V.* (2014) Zmina obstanovky yak pidstava zvinnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti za zlochyny proty derzhavnoi bezpeky Ukrainy. “Changing the situation as a basis for the release from criminal responsibility for crimes against the national security of Ukraine” *Nashe pravo*. No 7. P. 127–131. [in Ukrainian].

12. *Ehorov V.S.* (2002) Teoretycheskie voprosy osvobozhdeniia ot uholovnoi otvetstvennosti. “Theoretical issues of criminal liability relief”. Moskva: Moskovskiyi psikhologo-sotsialni instytut. 279 p. [in Russian].

13. *Alikperov Kh.D.* (2001) Osvobozhdenie ot uholovnoi otvetstvennosti. “Exemption from criminal liability”. Moskva: Moskovskiyi psikhologo-sotsialni instytut; IPK RK Heneralnoi Prokuratury RF; Voronezh: Publ. NPO “MODEK”. 128 p. [in Russian].

14. *Bozhev V.* (1996). Prekrashchenie del na dosudebnykh stadiiakh uholovnoho sudoproizvodstva. “Termination of cases at the pre-trial stages of criminal proceedings”. *Rossiskaia yustitsiia*. No 5. P.20–28. [in Russian]

15. *Panov M.I.* (2019). Pro spivvidnoshennia i vzaiemozviazok poniatiinykh aparativ nauk kryminalnoho tsykladu. “On the relation and interrelation of conceptual apparatus of the sciences of the criminal cycle”. *Problemy zakonosti*. Vyp. 146. 158–170 p. [in Ukrainian].

16. *Baulin Yu.V.* (2004). Zvinnennia vid kryminalnoi vidpovidalnost “Exemption from criminal liability”. Kyiv: Atika, 296 p. [in Ukrainian].

17. *Hroshevoi Yu.M.* (1979). Osvobozhdenye ot uholovnoi otvetstvennosti v stadyi sudebnogo razbyratelstva. “Exemption from criminal liability at the stage of trial” Kharkov: Kharkov Juridical Institute. 82 p. [in Ukrainian].

18. *Khriapinskyi V.P.* (2006). Spirni pytannia shchodo zvinnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti. “Controversial issues regarding criminal liability relief”. *Bulletin of the Academy of Advocates of Ukraine*. Iss.6. P. 120–128 [in Ukrainian].

19. *Ponomarenko Yu.A.* (2019). Kryminalno-pravovi naslidky zaprovadzhennia v Ukraini voiennoho stanu. “Criminal consequences of martial law in Ukraine”. *Problems of legality*. No 145. P. 179–191 [in Ukrainian].

20. *Karpenko M.I.* (2018). Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochyny): teoretychni ta prykladni aspekty: monohrafiia. “Crimes against the established order of military service (war crimes): theoretical and applied aspects”. Kyiv: VPZ “Natsionalna akademiia upravlinnia”. 420 p. [in Ukrainian].

Nikolaienko Tetiana,

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Professor at the Criminal Law and Criminal Procedure Department, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-4587-2561

FEATURES OF IMPLEMENTATION OF CRIMINAL LIABILITY EXEMPTION DUE TO THE LEGAL REGIME CHANGE IN THE STATE

The author of the article analyzes the scientific approaches to the implementation of the institution of exemption from criminal liability on the grounds of situation change through the prism of changing the legal regime in the state.

In keeping with the position of integrity between the inevitability of responsibility, the justice of punishment and the humanity of its implementation, taking into account the current legal regime in the country, the author of the article has updated the issue of the implementation of criminal liability exemption in case of its legal regime change.

Based on the analysis of the current legislation on criminal liability and the positions of scientists as well, the author has concluded that the change of legal regime in the state affects the implementation of the criminal liability exemption institution.

It has been proved that in case of its intensification (in particular as the introduction of a special period), the majority of grounds for exemption from criminal liability will be restricted, but termination of such regime creates legal opportunities for the implementation of criminal liability exemption due to the changing situation.

While outlining the specificity of the legal regime, its impact on the institution of criminal liability exemption, the author has formulated proposals on the implementation of the criminal liability exemption due to the changing situation.

It is established that the termination of a special period should not be regarded as an absolute ground for the implementation of the criminal liability exemption in view of the changing circumstances.

It is proposed to consider the change of situation in the totality of circumstances of public danger change or loss of the situation itself, the committed act, the guilty person and the expediency of its implementation in a particular situation.

On the basis of the conducted analysis, it has been grounded that it is expedient to define the essence of the “change of the situation” as an objective reality of the criminal liability exemption institution realization.

Keywords: criminal liability exemption, change of situation in the state, legal regime in the state, special period.

Отримати 18.02.2020

© Nikolaienko Tetiana, 2020